

daki yetersizliklerini açıklarken bu terimi birkaç kez kullanır. Örneğin: «... tarih alanında eski materyalizm kendisine sadık kalmıyor, çünkü orada etkin olan ideal itici güçlerin ardında neyin durduğunu, bu itici güçlerin itici güçlerinin neler olduğunu inceleyeceğine, onları son sebepler olarak ele alıyor.»

Şimdi soru, «itici güç» diye çevrilen (ve çevirdiğim) terimin Almanca aslına uygun gelip gelmediği. Bunun için bir anlam karşılaştırması yapmak zorunlu. Almanca *Triebkraft* bileşik bir kelime. *Kraft* «güç» anlamına geliyor. *Trieb* ise ileriye doğru itme anlamındaki *treiben* fiilinden gelen, çeşitli kelimelerle birleşebilen ve tek başına, güdü, itki yahut itilim diye çevrilebilecek, çoğunlukla biyolojide, psikolojide de geçen bir kelime. *Triebkraft* kelimesinin, ileriye itici, hareketlendirici, döndürücü güç gibi sözlük anlamları var. Ancak «itici güç»ün dilimizde bir nesnenin içinden gelişen güçle kendini ileriye doğru itmesinden çok, nesnenin yerini değiştiren güç anlamına geldiği iddia edilebilir ve çeviri yetersiz bulunabilir. (Geriye yahut yana itme belirtilmedikçe itmenin ileriye doğru olduğu tartışılacak bir husus değil.)

Bilindiği gibi, diyalektik düşüncede iç-dış birliği parçalamaz; dıştan hiçbir etki olmadan içten hareketten sözedilemeyeceği gibi (oysa idealist felsefede, örneğin Leibniz'in «penceresiz monad» kavramında karşıtların bir yanı, «içten gelişme» mutlaklaştırılır), dış etkiyi sadece «nesnenin yerini değiştiren güç» olarak anlamak da yanlış. Ayrıca, etkilenen nesnenin (bu bir toplum olarak da düşünülebilir) yapısında meydana gelen değişmeler dış etkiden relativ (göreceli) bağımsızdır ve nesne hem gelişim yönü ve biçimi, hem de özü, kendi yasallığı bakımından dış etkiden farklılık gösterir. Nesnenin hareketinin yasallığı, dışsal belirlenimde kalmaz, içsel belirlenimle, hareketinin iç ç-

lişkisiyle, asıl kendi itici gücüyle belirlenir.

Engels'in «kendine sadık kalmayan» eski (mekanik, kaba) materyalizm dediği görüşün eksikliği, hareketi içten kavrayamayıştıydı.

Bilimsel kavrayışın derinleşmesiyle dilde yeni soyutlamalar olur, anlamlar gelişir. Hiçbir dil bu gelişim imkânından sınırlanmaz. Ancak, bilimsel soyutlamalar günlük ilişkilerde her zaman kullanılmadığı için, biz «hareket» deyince —içten değişimi doğrudan gözleyemediğimizden— bu kavramı cisimlerin yer değiştirmesiyle sınırlarız. Bu gibi sınırlamalar günlük, pratik yaşayışımızın bir gereğidir ve hiçbir dil bu sınırlamalar yüzünden suçlanamaz. Bununla beraber, bilimsel soyutlamanın bu sınırı genişlettiğini bilmek gerekir, tıpkı «güneş battı» dediğimiz zaman onun aslında hiçbir şeye batmadığını bilmemiz gibi.

Engels'in «itici güçlerin ardındaki itici güçler» deyişiyle bilimsel bir soyutlama yaptığı, ideolojik güçlerin kaynağında ki maddî güçleri kastettiği adı geçen eserinde bellidir. (Hegel ise insanlığın tüm tarihini üstün bir idenin gücüne —tanrısal, evrensel akla (Geist) ve onun planlarına— dayatmıştı.) Engels terimi çoğul olarak kullanmakla tek sebep-sonuç olayını değil, etkileşimler dizisini de terimin anlamına katıyor.

Yukarıda son kısmını çevirdiğim Engels'in cümlesi uzundur (13 satır) ve iki cümleye bölünerek çevrilebilir. Bildiğim kadarıyla eser türkçeye beş yarınevi tarafından kazandırıldı ve marksizmin temel eserleri içinde en çok çevrileni oldu. Üzerinde durmak istediğim, yarınevin hemen hemen her birinde terimin değişik çevrilmiş olması. Terimin geçtiği bağlı cümlelerin aslını, İngilizcesini ve türkçelerini karşılaştıralım:

Almanca: «... was die Triebkräfte dieser Triebkräfte sind.»

İngilizcesi (Progress Publishers): «... what are the driving forces of these driving forces.»

Sol Yayınları, 1968, çev.: C. Eroğul (*Felsefe İncelemeleri*, s. 52): «bu itici güçlerin de itici güçlerinin neler olduğuna...»

Doğan Yayınları, 1974, aynı çevirmen, aynı kitap adı, aynı sayfa, aynı çeviri.

Sol Yayınları, 1976, çev. S. Belli, s. 54 «... devindirici güçlerin kendi devindiricilerinin de neler olduklarını...»

Sosyal Yayınlar (tarih verilmiyor, 1975 olacak), çev. C. Karakaya, s. 74: «... bu muharrik kuvvetlerin de muharrik kuvvetlerinin neler olduğunu...»

Suda Yayınları, 1975, çev. O. Suda, s. 54: «... bu muharrik güçleri harekete getiren güçlerin neler olduğuna...»

Görüldüğü gibi yalnız C. Eroğul'un çevirisinde «itici güçler» terimi kullanılıyor. Eğer bu terim yetersizse ısrar etmeyelim; hareketlendirici, yönlendirici güç de denebilir. (Engels'de «hareketlendirici sebepler» -bewegende Ursachen- terimi de vardır.) İsrar etmeyelim ama birisi üzerinde anlaşalım ki hem «özgün terminolojiler» olmasın hem de terimin varolduğu sanılmasın.*

* Engels'in bu eseri dört bölümdür ve bölümler roman sayılarıyla ayrılmışlardır. Bölümlerin başlıkları yoktur. Bazı çevirilerde başlıklar konmuş. Dördüncü bölümdeki «Diyalektik Materyalizm» başlığı ancak şu açıklamayla beraber konabilir: ne Marx ne de Engels bu terimi kullandılar. Onlar diyalektik materyalizmin kurucularıdır, çünkü hem diyalektiği hem materyalizmi yeniden işlediler, yeni temellere oturtular. Kendilerinin «diyalektik felsefe» ve «yeni materyalizm» diye adlandırdıkları görüşlerini tek terimle «diyalektik materyalizm» olarak ilkin Plehanov «Hegel'in Altmışıncı Ölüm Yılı», 1891, adlı yazısında ve Engels'in bu eserinin rusça çevirisine yazdığı önsözde, 1892, kullandı. Lenin terimi ilk defa «Halkın Dostları Kimlerdir?», eserinde kullanmıştır, 1894.

Lenin'in *Diyalektik Üzerine* yazısını çevirirken bu terimle ve sorunla karşılaştım. Yazıda «itici güç» kavramıyla hareketin içten gelişimi açıklanır:

«Hareketin birinci tür kavramında (metafizik kastediliyor, ç.) kendini-hareket ettirme, onun itici gücü, kaynağı, motifi karanlıkta kalır (ya da bu kaynak dışta bir yere konur —tanrı, süje vb.) İkinci tür kavrayışta (diyalektik kastediliyor, ç.) dikkat başlıca ve doğrudan «kendini» hareket ettirmenin kaynağının bilgisine yönelir.» (Rusça bilen bir arkadaşım «itici güç» teriminin rusçasının —latin harfleriyle yazarsak— *dvijajşaya sila* olduğunu öğrendim.)

Terim günümüzde genellikle «toplumsal itici güçler» olarak kullanılıyor. Bunun sebebi, insanların tarihsel edimlerinin son tahlilde psikolojik motivasyonlara ve itkilere dayatılabileceğini belirtmektedir.

Marx *Louis Bonaparte'nin Brumaire Onsekizi* eserinde 1848 Devrimi sonrası eleştirirken terimi toplumsal gelişim terimiyle bağlantılı kullanıyor:

«... hakikat olmadan tutkular, tutku olmadan hakikatler; kahrmanca işler olmadan kahrmanlar, olaysız tarih; tek itici gücü takvimmiş gibi görünen gelişim...» (Bölüm III, Paragraf 4; İzlem Yayınları'nda, s. 44, «yürütücü güç» diye geçiyor.)

İtici güç (güçler) kavramının bağlamlarını biraz daha açıklamaya çalışayım. Düşüncelerin ardında duran, onları iten güçler üretken güçlerdir. Marx materyalist tarih anlayışını işlediği yüzlerce sayfasından birinde şunu yazıyor: «İnsanlar kendi tarihlerini yaparlar, ama hoşlarına gittiği gibi değil; onu kendi seçtikleri şartlar altında değil, doğrudan karşılaştıkları, verilmiş ve geçmişten devredilmiş şartlar altında yaparlar.» (a.g.e., Böl. I, paragraf 2; Birlikim, sayı 11, s. 51 yan not.)

Engels, yukarıda alıntıdağımız yerden iki sayfa önce Marx'ın bu düşüncesini bir daha işler ve itici güçler sorunu-na bağlar.

İnsanların geçmişten devraldıkları üretim şartları altında ve ilişkileri içinde tarihlerini gene de kendileri yapmaları, tarihsel materyalizmin temel bir görüşüdür ve bilgi teorisinde süje-obje diyalektiği adını alır. Düşünce, bilgi, verilmiş maddî şartlarda oluşur, o şartlarca belirlenir, itilir ve «objektif gerçekliği kendisine mal eder» (Marx); gene de objektif gerçekliğin verilmişliğiyle yetinmez, somutluğun «sonsuz yollarında derinleşerek» (Lenin) verilmiş gerçekliğe hâkim olur, «dünyayı değiştirmeye» yönelir (Marx).

Süje-obje diyalektiği bir etkileşimler oluşumdur. Objenin hareketi bireylerin düşüncelerini etkileyerek toplumsal bilinci şekillendirir. Bireyin düşünceleri sadece kişisel yönelimlerin, istek, irade ve tutkuların ürünü değildirler. Eğer bunların ardındaki toplumsal itici güçler bilinemezse, kendi başlanmaymış gibi görünürler ve insanların varlığını daima bilinçlerinin belirlediği sanılır. İnsanlar kendi yaratıkları güçler ve ilişkiler —kendi tarihleri— tarafından belirlenirler ve o belirlenmişlikten hareketle kendilerini belirleyen belirler, yani onu diyalektik olumsuzla-yarak aşarlar.

Süje-obje ilişkisinde süjenin iradesi mutlaklaştırılırsa, iradecilik (voluntarizm) ve bunun politik-pratik sonucu olan anarşizm ortaya çıkar. Iradecilik tek kişinin iradesi olarak görünüştü çıkarsa, bunun sonucu kişiye-tapmadır. Kişiye-tapma akıldışı (irrasyonel) olduğundan, varacağı yer gene anarşidir.

Tersi yapılırsa; maddî ilişkiler, insanların iradelerinden bütünüyle koparılır, nesneleştirilir ve toplumsal bilincin değiştirilmeyeceği «objektif» yasalar olarak kabul edilirse, bu yasaların toplum-üstü gücünün kendiliğinden etkilerini beklemekten başka yapılacak birşey kalmaz. Bu olumsuz tutum, bilgi teorisinde «objektivizme», politik pratikte kendiliğindenliğe (spontanite) yol açar. Şartların kendiliğinden olgunlaşma-

sıyla kitlelerin kendiliğinden harekete geçeceğine inanılır ve bu objektif bir yasa sanılır. Bu durumda itici güçler, insanın başa çıkamayacağı, kör, sürükleyici güçler olurlar. Kendiliğindenliğin bir görünüşü olan beklemeçilik, devrimi evrimle ayınlattırır. Devrim yapılmaz, evrim beklenir. Bunun tipik örneği Sosyal Demokrasiye değinmeden geçemeyeceğim. Sosyal Demokrasi itici güçlerin devrimci niteliğini anlamadığı, anlaşı da işine gelmediği için anti-marksisttir ve bugün hem tarihsel hem mantıksal tahlilde onun yeri emperyalist kamptır. Ömrünü çoktan doldurmuş olan bu sosyalizm parazitisi akımın kırıntıları, ağababaları Karl Kautsky'nin şu tezine tutunagelmektedirler: «Sosyal Demokrasi devrimci olan ama devrimler yapmayan bir partidir.» (Kautsky, «Der Weg zur Macht, Politische Betrachtungen über das Hineinwachsen in die Revolution» / «İktidar Yolu, Devrimde Doğru Serpilme Üzerine Politik Görüşler» / Berlin 1920, s. 57.)

Oysa Marx, «devrimler tarihin lokomotifleridir» deyişiyle (Fransada Sınıf Mücadeleleri, III. Bölüm) tarihi iten güçlerin tarihi çeken güçlere devrimle dönüşüm gereğini göstermiş oluyordu.

ULUĞ NUTKU

AÇIKLAMA

Sayın Uluğ Nutku'nun yazısına konu olan 10. sayımızdaki pasaj için öncelikle bir hatırlatma gerekiyor.

Bilindiği üzere anılan metin, ÇKP tarafından öne sürülen «Tarihin yaratılmasında biricik itici güç sadece ve sadece halklardır» tezini eleştirmek için yazılmıştı. Biz bu tezi, *Manifesto*'da formüle edilen klasik Marksist tezle, yani «günümüze kadar bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir» teziyle karşılaştırdık. Bu incelemeyi yaparken söylediğimiz «Marksist formülasyonda böyle bir şey de (yani biricik itici

güç kavramı) yok. Yalnızca söz olarak değil anlam olarak da buna benzer bir şey yok» sözlerinden açıkça anlaşılıyor ki, «formülasyon» sözüyle tezler kastedilmektedir. Bu bakımdan biz ÇKP tezinde (formülasyonunda) olan, ama klasik Marksist formülasyonda (tezde) olmayan bir şey derken, alanı sırf bu tezler olarak belirliyoruz. Böyle olunca tüm Marksist eserlerde «itici güç» gibi bir kavramın kullanılmadığı konumuz dışında kalır.

Ayrıca Marksist metinlerde geçen «itici güç» sözünün temel bir kavram olmadığı sayın U. Nutku'nun gösterdiği örneklerde de açıkça bellidir. Engels'e ait parçadaki «... (ideal) itici güçlerin itici güçlerinin neler olduğu...» biçimindeki ifade bunu kanıtıyor sanırız. Engels'in, eleştirdiği görüşe ait bu kavramı, kavramın düz anlamından yararlanarak görüşün eksikliğini, hatasını belirtmek için kullandığı görülüyor. Lenin'den alıntıda da aynı özellik var. Hareket edenle ettiren

ayırımının temel alındığı metafizik anlayışın bu yapısı, ettirici (itici) bir güç'ü varsaymak zorundadır. Lenin'in aynı yerde kullandığı «kendini hareket ettirmenin kaynağı» ifadesi —diyalektiğe özgü— «etme» ve «ettirme»nin «kendi» içinde bir olduğunu anlatıyor.

Biz özellikle olmadığı veya kullanılmadığını değil, ÇKP formülasyonunda temel bir kavram (metafizikteki gibi) durumunda olduğuna dikkati çektik. Ve eğer «tarih», «itici güç» kategorisinden soyutlamaların kullanıldığı bir formülasyon varsa, buna uygun soyutlama, «sınıf mücadelesi» «üretici güçler - üretim ilişkileri» olurdu, ama «halk» gibi daha alt bir soyutlamanın kavramı olamazdı. 10. sayıdaki yazıda formülasyonun bu «teknik yapısı» üzerinde durmamıştık. Çünkü formülasyonun siyasal amacını vurgulamak önemliydi.

Sayın U. Nutku'nun bilgi teorisi ve suje-obje diyalektiği konusunda yazdıkları ile, —belki de kısa bir yazının küçük bir

bölümünde bahsedilmiş olmalarından ötürü— oldukça farklı düşünüyoruz. Bilgi teorisi konusunu ilerde ele alacağımız için bu konuda tartışma, inceleme imkânsız olacaktır. ■

DÜZELTME

12. sayımızda Doğu Ergil'in «Halkçılık» adlı yazısında tasahih hatası olmuştur. Okurlarımızdan özür dileriz.

- Sayfa 33, sütun 2, alttan 11. satırdaki «yüklenen», «yük-selen»,
- Sayfa 34, sütun 2, üstten 23. satır; hoşnutsuzluğun temelinde ulusal gelirin bölüşümünde daha faz-,
- Sayfa 35, sütun 2, en son satırın devamı; tıyaçlara uydurmaya yöneliktir. Değişme (burju-,
- Sayfa 39, sütun 1, üstten 9. satır; altında (1953-1956) Bolivya, Goulart idaresinde-
- 26. dipnotunun 3. satırı; *development* (İmparatorluktan Bağımlılığa: Türk, olacaktır.

YENİ KİTAPLAR

William Aegleton
MEHABAD KÜRT CUMHURİYETİ
20.— Lira

Edgar Snow
ÇİN ÜZERİNDE KIZIL YILDIZ I
25.— Lira

Haşmet Zeybek
IRGAT
10.— Lira

İSTEME ADRESİ
P.K. 907 Sirkeci - İSTANBUL

Birikim'in 2. Cildinde (sayı: 7-12) Yayımlanan Yazılar Dizini

- , «Brecht ve Lukacs», sayı: 7, s. 5.
- , «Walter Benjamin», sayı: 7, s. 31.
- , «Brecht, Althusser ve Marksist Sanat», sayı: 7, s. 45.
- , «FKP 21. (Olağanüstü) Kongresine Rapor», sayı 8, s. 48.
- , «Bir Dergi: İslâm Dünyası», sayı: 8, s. 53.
- , «Entelektüellik' Üzerine», sayı: 9, s. 5.
- , «Şahın Gelişi ve Türkiye-İran İlişkileri», sayı 9, s. 48.
- , «İspanya», sayı: 9, s. 49.
- , «Portekiz'de Son Durum Üzerine», sayı: 9, s. 51.
- , «Çatışma', Türkiye ve Marksist Teori», sayı: 10, s. 5.
- , «Türkiye'de Maoçu Grup», (Çeviren: Deniz Aykut), sayı: 10, s. 56.
- , «Siyasi Mahkûmların Durumu», sayı: 11, s. 54.
- , «Uluslararası Hegel Kurumu'nun X. Kongresi», sayı: 12, s. 49.
- Bertolt Brecht, «György Lukacs'a Karşı», (Çeviren: Taciser Belge), sayı: 7, s. 10.
- Bertolt Brecht, «Rıza Bâbında Öğretici Baden Oyunu», (Türkçe Söyleyen: Can Yücel), sayı: 7, s. 23.
- Walter Benjamin, «Brecht'le Söyleşiler», (Çeviren: Bülent Aksoy), sayı: 7, s. 32.
- Louis Althusser, «Materyalist Bir Tiyatro Üzerine Notlar», (Çeviren: Taciser Belge), sayı: 7, s. 48.
- Arbeidskollektiv, «M-L Hareketin Analizine Katkılar ve Örgütün Anatomisi», (Çevirenler: Yana Floor, Taciser Belge), sayı: 10, s. 61.
- Arbeidskollektiv, «M-L Hareketin Analizine Katkılar ve Örgütün Anatomisi -II-», (Çevirenler: Yana Floor, Taciser Belge), sayı: 11, s. 37.